



תמונת מצב חברתית



2003



ד"ר שלמה סבירסקי
אתי קונור-אטיאס

מ א ד ו ה א
C E N T E R

INFORMATION ON EQUALITY AND SOCIAL JUSTICE IN ISRAEL
מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל
מרכז "אדוה" - מלומות חול המסאווה והעלאלה האללמאלעלע פר , אסראלל

מרכז אדוה

הוועד המנהל

ד"ר יוסי דהאן, יו"ר
גב' גילברט פינקל (מ.א.),
גזברית
ד"ר איסמעיל אבו-סעד
ד"ר ניצה ברקוביץ
ד"ר יוסי יונה
פרופ' אורן יפתח-אל
פרופ' יוברט לו-יון
ד"ר ריקי סויה
ד"ר יצחק ספורטא
ד"ר דני פילק
ד"ר רחל קלוש
ד"ר אורי רם

ועדת הביקורת

עו"ד עובדיה גולסטני
עו"ד דורי ספיבק

צוות קבוע

מנהלת: גב' ברברה סבירסקי
מנהל פרוייקט תקציב המדינה: ד"ר שלמה סבירסקי
רכזת מחקר: גב' אתי קונור-אטיאס
כלכלן: מר אלון אטקין
מנהלת הדרכה וקשרי חוץ: גב' נטע סילוני
רכזת פיתוח משאבים: גב' קטי רון
רכזת מינהל: גב' יעל אייזנברג

הדו"ח הזה הוכן בעזרת מענקים של

The Ford Foundation
MAZON: A Jewish Response to Hunger

מרכז אדוה נתמך על-ידי

הקרן החדשה לישראל
עיריית תל אביב-יפו
Heinrich Boell Foundation
The Jacob and Hilda Blaustein Foundation
Richard and Rhoda Goldman Fund
Mr. Howard Horowitz and Ms. Alisse Waterston
Levi Lassen Foundation
Middle East Peace Dialogue Network/Richard Goodwin
National Council of Jewish Women
NOVIB
US-Israel Women to Women

תוכן העניינים

- 5 צמיחה כלכלית: בישראל ובעולם
- 6 צמיחה כלכלית ואי-שוויון: הצמיחה היטיבה בעיקר עם העשירון העליון
- 7 צמיחה כלכלית ואי-שוויון: העשירון העליון הגדיל את חלקו בעוגת ההכנסות
- 8 אי-שוויון: לפי עדה ולאום
- 9 אי-שוויון: גברים ונשים
- 10 אי-שוויון: הקפיצה בהכנסות המנהלים הבכירים
- 11 אי-שוויון: מדיניות ההטבות למעסיקים
- 12 אי-שוויון: רוב הישראלים משתכרים פחות מהשכר הממוצע
- 13 אי-שוויון: שלישי מהמשפחות משתכרות ברמה של קו העוני או פחות
- 14 אי-שוויון: מפת האבטלה
- 15 המתקפה הממשלתית על רשת הביטחון הסוציאלי
- 16 השלכות המתקפה הממשלתית על רשת הביטחון הסוציאלי
- 17 מערכת החינוך: רוב הנוער הישראלי אינו זוכה בתעודת בגרות
- 18 מערכת החינוך: לא כל תעודות הבגרות שוות
- 19 השכלה גבוהה: היבטים של אי-שוויון
- 20 השכלה גבוהה: אי-שוויון בין יישובים
- 21 מערכת הבריאות: שחיקה במימון הציבורי ועלייה בתשלומי חולים
- 22 מערכת הבריאות: גידול בהוצאה הפרטית
- 23 מערכת הבריאות: גידול ביתרון של העשירון העליון
- 24 דיור: צמצום הסיוע הממשלתי
- 25 ערעור מערכת הפנסיה – וגידול באי-שוויון
- 26 פנסיה: אי-שוויון גם בדור הבא של הקשישים

החוברת תמונת מצב חברתית 2003, מציגה מגמות חברתיות וכלכליות מרכזיות בשני העשורים האחרונים.

בתקופה זו ידעה ישראל שנים של צמיחה כלכלית גדולה, שבעקבותיהן היא הצטרפה לקבוצת הארצות העשירות בעולם, במונחים של תוצר לנפש. במחצית השנייה של שנות ה-90 הואטה הצמיחה; החל ב-2001 היא נבלמה לחלוטין, ואף נרשמה התכווצות של הפעילות הכלכלית. זאת, בעקבות צירוף של העימות האלים עם הפלסטינים והמיתון הכלכלי העולמי. לאחרונה, בעוד שבארצות המערב התחדשה הצמיחה, ישראל נותרה שקועה במיתון עמוק, בראש ובראשונה בגלל התמשכות העימות האלים, ללא אופק מדיני.

בתקופות שבהן ידעה ישראל צמיחה, פירותיה של הצמיחה התחלקו באופן לא שוויוני: שכבה דקה, יחסית, של ישראלים ידעה גידול בהכנסות וברמת החיים, בעוד שמרבית הישראלים נהנו מן הצמיחה הרבה פחות; חלקם אף חווה נסיגה יחסית ברמת ההכנסה, החינוך והדיור. מגמת הגידול באי שוויון נמשכת, ואף מחריפה, גם בתקופת המיתון הנוכחי.

תמונת מצב זו מעידה על הצורך במדיניות חברתית-כלכלית עקבית ומתמשכת שמטרתה להעלות את רמת ההכנסה ואת רמת החינוך של רוב הישראלים. אלא שכידוע, לא זאת הייתה מדיניות ממשלות ישראל בעת האחרונה: נהפוך הוא – כל הממשלות, מימין ומשמאל כאחד, נטו להשיל מעל עצמן אחריות לכל חלקי החברה, להעניק יד חופשית למגזר העסקי ולהפקיר את הישראלים לגורלם ב"שוק החופשי".

בשנתיים האחרונות יזמה הממשלה ששה קיצוצים גדולים בתקציב, שגררו פגיעות משמעותיות ברשת הביטחון הסוציאלית ובמערכות החינוך, הבריאות, הרווחה והשיכון. בנוסף, פגעה הממשלה בתעסוקה במגזר הציבורי ובמערכות השכר והפנסיה במשק כולו. צעדים אלה צפויים להרחיב את תחולת העוני, להוריד את רמת החיים של שכבות נרחבות ולפגוע בסיכויי הדור הצעיר להתפתח ולהתבסס.

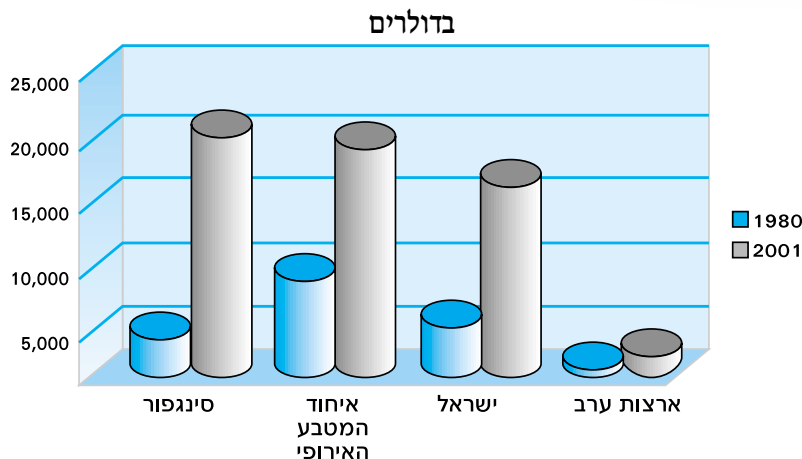
צמיחה כלכלית: בישראל ובעולם

בשני העשורים האחרונים צמח המשק הישראלי מאוד, וישראל הצטרפה אל קבוצת הארצות בעלות תוצר גבוה לנפש.

המדד המקובל לצמיחה הוא הגידול בתוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) לנפש; דהיינו, סך הסחורות והשירותים שנוצרו במהלך שנה נתונה בתחומי המדינה, מחולק במספר התושבים. הבנק העולמי מספק נתונים על צמיחה בארצות השונות, עד 2001.

ב-1980 היה התמ"ג לנפש בישראל 5,612 דולר; ב-2001 הוא עלה ל-16,926 דולר. ב-2000 היה התמ"ג לנפש בישראל גבוה עוד יותר - 17,804; אלא שב-2001 הוא ירד, עקב המיתון הכלכלי. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (המעודכנים עד 2002), נרשמה ב-2002 ירידה נוספת בתמ"ג לנפש, ובסך הכל נרשמה בשנתיים 2001-2002 ירידה של 7% בתמ"ג לנפש. התמ"ג לנפש של ישראל מציב אותה בקבוצת הארצות העשירות. עם זאת, התמ"ג לנפש בישראל עדיין נמוך מזה של ארצות איחוד המטבע האירופי, אליהן אנו שואפים להידמות. הוא נמוך גם מזה של סינגפור, שב-1980 היתה בעלת תמ"ג לנפש נמוך מזה של ישראל. אצל שכנותינו, מצרים, סוריה וירדן, נרשמה בשני העשורים האחרונים הכפלה של התמ"ג לנפש - אך הוא עדיין נמוך מאוד, בהשוואה לישראל, לסינגפור ולאיחוד האירופי.

תמ"ג לנפש, בישראל ובעולם, 1980 ו-2001



סינגפור	איחוד המטבע האירופי	ישראל	ארצות ערב	
4,883	9,381	5,612	771	1980
20,890	19,925	16,926	1,461	2001

הערות:

1. ארצות ערב - מצרים, ירדן וסוריה.
2. הנתון המעודכן ביותר של הבנק העולמי הוא לשנת 2001.
3. ב-2001 נרשמה גם בסינגפור ירידה בתמ"ג לנפש, בשיעור של 9.4%.

מקור: עיבוד של מרכז אדוה מתוך The World Bank, World Development Indicators, 2003, tables 2.1, 4.2.

צמיחה כלכלית ואי-שוויון: הצמיחה היטיבה בעיקר עם העשירון העליון

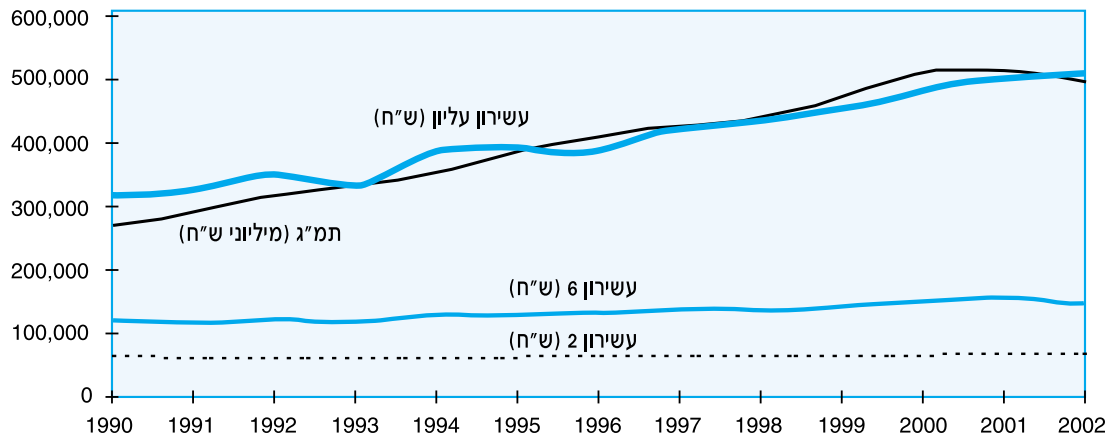
צמיחה היא דבר טוב. אך צמיחה כשלעצמה אינה מבטיחה שכולם ייהנו מן הטוב במידה שווה.

פירות הצמיחה של המשק הישראלי בעשור האחרון התחלקו באופן לא שוויוני: ההכנסות של העשירון העליון עלו בקו מקביל לקו הצמיחה, בעוד שההכנסות של העשירונים האמצעיים והנמוכים השתנו אך במעט.

התרשים שלהלן מראה עוד, כי גם בשנתיים האחרונות, 2001-2002, שהתאפיינו במיתון כלכלי, בהצטמקות התוצר הלאומי ובירידה ברמת החיים של שכבות רחבות בישראל, המשיך העשירון העליון להגדיל את הכנסותיו.

תמ"ג והכנסה שנתית למשק בית בישראל, 1990-2002

משקי בית בעשירונים נבחרים
בחישוב שנתי, במחירי 2002



הערות:

1. ההכנסה למשק בית היא הכנסה שנתית ברוטו למשק בית.
2. יש לשים לב לכך שהתמ"ג נמדד במיליוני ש"ח, בעוד שההכנסה למשק בית נמדדת בש"ח. בתרשים, קו התמ"ג וקו ההכנסה של העשירון העליון חופפים, אך התמ"ג אינו זהה להכנסת העשירון העליון, שכן מדובר ביחידות מדידה שונות.
3. בדרך-כלל נוהגים להציג את התוצר הגולמי לנפש, ולא את התוצר הכללי (כך עשינו גם אננו, בעמוד הקודם). כאן בחרנו להציג את התוצר הכללי, כדי להמחיש את החפיפה שבין הצמיחה של המשק ובין הגידול בהכנסות של העשירון העליון.
4. נתוני ההכנסות שבהם אנו משתמשים בעמוד זה ובעמוד הבא לקוחים מסקר הכנסות משקי הבית, שנערך אחת לשנה על ידי הלמ"ס. הלמ"ס מבקש מראשי משקי הבית כי ידווחו על הכנסותיהם מכל המקורות - שכר, קצבאות, הון, נדל"ן וכיו"ב; אלא שבפועל, הסכומים המדווחים קרובים להכנסות משכר ומקצבאות בלבד, כפי שניתן ללמוד מנתונים על שכר המדווחים על ידי מינהל הכנסות המדינה במשרד האוצר. ההפרש בין הסכום המדווח לסוקרי הלמ"ס ובין ההכנסות בפועל של משקי הבית, מכל המקורות, בולט במיוחד, כמובן, במקרה של העשירון העליון: אילו דיווחו משקי הבית בעשירון זה על מלוא הכנסותיהם מכל המקורות, היו הפערים המדווחים בעמוד זה ובעמוד הבא גדולים עוד יותר.

מקורות: עיבוד של מרכז אדווה מתוך הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלחן הלמ"ס), שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות; הלמ"ס, סקר הכנסות, שנים שונות; הנתון לשנת 2002 נמסר על ידי הגב' נרדיט שטיין-קאפח מהלמ"ס.



צמיחה כלכלית ואי-שוויון: העשירון העליון הגדיל את חלקו בעוגת ההכנסות

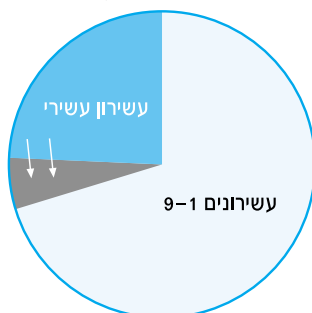
מאז 1990, העשירון העליון הגדיל את חלקו בעוגת ההכנסות; חלקו של העשירון התשיעי לא השתנה; ואילו חלקם בעוגה של שאר העשירונים קטן. בשנת 2002, העשירון העליון קיבל 30% מכלל ההכנסות בישראל. העשירון העליון והעשירון התשיעי, ביחד, קיבלו 46% מכלל ההכנסות בישראל.

מאז 1990 ועד 2000, ירד חלקם בעוגת ההכנסות של העשירונים 1 עד 7. בשנתים 2001-2002, שהצטיינו במיתון כלכלי ובהצטמקות התמ"ג, איבדו גם העשירונים 8 ו-9 מחלקם, ורק העשירון העליון המשיך להגדיל את חלקו.

עוגת ההכנסות, 1990-2002

חלקו בעוגה של העשירון העליון גדל, חלקם של שמונת העשירונים הנמוכים קטן

הכנסות של משקי בית



חלקו של כל עשירון בעוגת ההכנסות של משקי הבית, 1990-2002 והכנסה חודשית ממוצעת למשק בית בכל עשירון ב-2002

הכנסה חודשית ממוצעת למשק בית בכל עשירון ב-2002	שינוי	2002	1990	עשירון
41,835	5.6%	29.9%	24.4%	10
22,304	-	16.0%	15.9%	9
17,226	-0.4%	12.3%	12.7%	8
13,958	-0.7%	10.0%	10.7%	7
11,619	-0.8%	8.3%	9.2%	6
9,765	-0.8%	7.0%	7.8%	5
8,106	-0.8%	5.8%	6.6%	4
6,677	-0.7%	4.8%	5.5%	3
5,175	-0.7%	3.7%	4.4%	2
3,108	-0.5%	2.2%	2.7%	1

הערות:

- נתוני העשירונים חושבו על פי הכנסתם החודשית הממוצעת ברוטו של משקי בית שבראשם עומד שכיר.
 - הכנסה כספית ברוטו למשק בית - כל ההכנסות הכספיות השוטפות ברוטו של משק הבית, לפני תשלומי החובה.
 - שיעורי השינוי שמוצגים בלוח שלעיל חושבו מתוך נתוני המקור. לכן, תיתכן אי-התאמה של עשירית האחוז בלוח.
- מקורות:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות; הלמ"ס, סקר הכנסות, שנים שונות; הנתון לשנת 2002 נמסר על ידי הגב' נרדית שטיין-קאפח מהלמ"ס.

אי-שוויון: לפי עדה ולאום

האי-שוויון בין ישראלים בני מוצא שונה עמוק ומושרש. את זאת ניתן לראות בנתוני השכר של שכירים עירוניים מאז 1990.

הכנסותיהם של ערבים אזרחי ישראל הן הנמוכות ביותר.

הכנסותיהם של יהודים מזרחים מעט גבוהות יותר; הן עלו בעשור האחרון, יחסית לממוצע של שכירים עירוניים, ואף התרחקו במעט מאלה של הערבים.

הכנסותיהם של יהודים אשכנזים הן הגבוהות ביותר, מעל אלה של שתי הקבוצות האחרות. ב-2001, שכיר אשכנזי השתכר פי 1.5 משכיר מזרחי ופי 2 משכיר ערבי.

הכנסה חודשית משכר וממשכורת של שכירים עירוניים, 2001-1990 אשכנזים, מזרחים, ערבים

הבסיס: שכירים - סך הכל = 100

שנה	שכירים סך הכל	ילידי ישראל לאב יליד אירופה או אמריקה	ילידי ישראל לאב יליד אסיה או אפריקה	ערבים ואחרים
1990	100	125	81	75
1991	100	125	85	77
1992	100	127	84	74
1993	100	129	89	75
1994	100	132	87	76
1995	100	140	89	72
1996	100	146	92	72
1997	100	137	91	72
1998	100	139	94	71
1999	100	139	92	66
2000	100	139	95	67
2001	100	138	95	70

הערות:

1. שכיר - כל נסקר/ת שהייתה לו הכנסה כלשהי משכר וממשכורת ב-3 החודשים שלפני ביקור הפוקד.
 2. שכר: תשלום תמורת עבודה שנעשתה בפרק זמן קצוב; משכורת: שכר קבוע של עובד שהוא מקבל בדרך כלל אחת לחודש.
 3. הכנסה משכר וממשכורת - הכנסות משכר עבודה של פרטים שכירים.
 4. החל משנת 2000 הנתונים אינם כוללים את תושבי מזרח ירושלים.
- מקור:** הלמ"ס, סקר הכנסות, שנים שונות.

אי-שוויון: גברים ונשים

האי-שוויון בין גברים ונשים בישראל עמוק ומושרש גם הוא. השכר של נשים לחודש עבודה עמד ב-2002, בממוצע, על 61% משכר הגברים; השכר של נשים לשעת עבודה עמד ב-2002, בממוצע, על 81% משכר הגברים.

שכר נשים וגברים, לחודש ולשעה, 1990 ו-2002

בש"ח, במחירי 2002

שנה	מין	שכר בש"ח	שכר הנשים כ- % משכר הגברים
לחודש	גברים	7,069	
	נשים	4,014	57%
2002	גברים	8,654	
	נשים	5,322	61%
לשעה	גברים	37.5	
	נשים	29.5	79%
2002	גברים	45.3	
	נשים	36.7	81%

הערות:

1. שכר לחודש - הכנסה מכל מקומות העבודה שבהם הועסק/ה הנסקר/ת בשלושת החודשים האחרונים, כולל שעות נוספות.
2. שכר לשעה - ההכנסה התלת-חודשית, מחולקת בסך שעות העבודה בשלושת החודשים (ר' למ"ס, סקר הכנסות 1996, עמ' 46).

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הכנסות, שנים שונות; הנתון לשנת 2002 נמסר על ידי הגב' נרדית שטיין-קאפח מהלמ"ס.

הלוח מציג את הבדלי השכר בין גברים לנשים לפי חודש ולפי שעה. נשים רבות עובדות במשרה חלקית, דבר המסביר חלק מן ההפרש הגבוה (39%) בשכר לפי חודש בינו ובין הגברים. נתוני השכר לפי שעה מראים כי גם כאשר יחידת זמן העבודה זהה, עדיין יש הפרש של 19% בין שכר של גברים ושכר של נשים.

אי-שוויון: הקפיצה בהכנסות המנהלים הבכירים

חלקו של העשירון העליון בעוגת ההכנסות גדל, בין השאר, כתוצאה מהגידול בהכנסות של שכבת המנהלים במגזר העסקי.

עלות השכר השנתית הממוצעת של מנהל בכיר באחת מ-490 החברות הנסחרות בבורסה, הגיעה ב-2002 ל-1.43 מיליון ₪ בשנה, או 119 אלף ₪ בחודש.

עלות השכר השנתית הממוצעת של מנהל בחברה הכלולה ברשימת "תל-אביב 100" (100 החברות הגדולות בבורסה) הגיעה ב-2002 ל-2.91 מיליון ₪, או 243 אלף ₪ בחודש.



בנוסף על השכר, רבים ממנהלי החברות הללו החזיקו בחבילות תגמולים שונות, לרבות אופציות.

בהשוואה לשכר הממוצע במשק ולשכר המינימום, עלות השכר של המנהלים הבכירים בחברות הבורסאיות גדלה מאוד בעשור האחרון:

ב-1994, עלות שכר המנהלים היתה גבוהה מהשכר הממוצע במשק פי 13; ב-2002 פי 17.

ב-1994, עלות שכר המנהלים היתה גבוהה משכר המינימום פי 30; ב-2002 - פי 36.

עלות שכר המנהלים הבכירים, בהשוואה לשכר הממוצע במשק ולשכר המינימום,

1994 ו-2002

2002	1994
פי 36 משכר המינימום	פי 30 משכר המינימום
פי 17 מהשכר הממוצע	פי 13 מהשכר הממוצע

מקור: עיתון גלובס, 19.4.2000; 3.5.2001; 15.4.2003.

אי-שוויון: מדיניות ההטבות למעסיקים

שכבת אנשי העסקים בישראל נהנתה לא רק מגידול בשכר המנהלים הבכירים, אלא גם מירידה משמעותית במיסוי: מאז 1986, ממשלות ישראל הורידו את מס החברות, ביטלו את מס המעסיקים וצמצמו את חלקם של המעסיקים במימון רשת הביטחון הסוציאלי של עובדיהם. מס חברות, שהוא מס ההכנסה המוטל על חברות, ירד מ-61% ב-1986 ל-36% ב-1996. מדובר במס שהכניס ב-2001 לקופת המדינה כ-19 מיליארד ש"ח – כ-13% מסך הכנסות המדינה ממסים ותשלומי חובה.

האוצר מתאר את הורדת מס החברות מאז 1986 ככורח המציאות, תוצאה של הורדת מס החברות במדינות שאיתן ישראל סוחרת. בפועל, לאורך חלק גדול מן התקופה, היו מדינות שבהן שיעור מס החברות היה גבוה מאשר בישראל: למשל, קנדה, יפן, צרפת, פורטוגל ויוון (מינהל הכנסות המדינה, ד"ח שנתי 2001, אוגוסט 2002).

בשנתיים-שלוש האחרונות, ירד מס החברות גם ברבות מן המדינות הללו. עם זאת, יש לציין כי שלא כמו בישראל, בארצות אלה המס הזה מועלה ומורד, בהתאם לצרכים. כך, בגרמניה הועלה המס זמנית, על מנת לסייע בתיקון מפגעי השיטפונות הגדולים ב-2002.

מיסוי מעסיקים בישראל, 1986–2003

באחוזים

2003	2002	1996 2001/	1995	1994	1993	1992	1991	1990	1987	1986	
36	36	36	37	38	39	40	41	43.5	45	61	% מס חברות על רווחים לא מחולקים
4.93	5.93	4.93	4.93	7.35	7.35	7.35	7.35	9.35	10.85	15.65	% דמי ביטוח לאומי – המעסיק
0	0	0	0	0	0	0	3	4	4	7	% מס מעסיקים מגזר פרטי

הערה: הלוח מציג רק את השנים שבהן חל שינוי באחד המסים.
מקורות: ד"ח מינהל הכנסות המדינה, שנים שונות; חוק תכנית החירום הכלכלית, התשס"ב-2002.

רמת ההשתתפות של תעשיינים ישראליים במימון הביטוח הלאומי והוצאות רווחה אחרות של עובדי הייצור שלהם, כחלק מעלות השכר הכוללת, נמוכה בהשוואה בין-לאומית: ב-2002, היוו תשלומים אלה 17.5% מעלות השכר של עובדי ייצור ישראליים, בעוד שהמוצע באירופה עמד על 23.5%, ובאיחוד האירופי – על 24.0% (U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, September 2003).

אי-שוויון: רוב הישראלים משתכרים פחות מהשכר הממוצע

בעוד ששכר המנהלים הבכירים במגזר העסקי גבוה, ואף ממשיך לטפס כלפי מעלה, שכרם של רוב הישראלים נמוך.

הנתון הנגיש ביותר לתקשורת, "השכר הממוצע במשק", עשוי להטעות. מדובר בממוצע של כל המשכורות, הגבוהות והנמוכות כאחד. השכר של העשירון העליון, שהוא גבוה מאוד, מושך כלפי מעלה את הממוצע. במלים אחרות, הממוצע אינו משקף תמונה מלאה ומדוייקת.

רוב הישראלים משתכרים פחות מן השכר הממוצע: ב-2001, כ-72% מהישראלים השתכרו שכר ממוצע ומטה; 60% קיבלו פחות מ-75% מהשכר הממוצע. כ-30% קיבלו שכר ברמה של שכר המינימום.

השכר של השכירים בישראל, יחסית לשכר הממוצע במשק 1994-2001

באחוזים, בממוצע לחודש

שכירים המקבלים עד שכר מינימום	שכירים המקבלים בין שכר מינימום ל-50% מהשכר הממוצע	שכירים המקבלים בין 50% ל-75% מהשכר הממוצע	שכירים המקבלים בין 75% מהשכר הממוצע עד השכר הממוצע	סך כל השכירים המקבלים שכר ממוצע ומטה	שכירים המקבלים שכר ממוצע עד פעמיים משכר הממוצע	שכירים המקבלים פי שתיים ויותר מהשכר הממוצע	
27.3	14.7	19.4	11.2	72.6	18.6	8.8	1994
26.5	11.8	19.7	12.1	70.1	20.1	9.9	1996
28.8	9.8	19.8	11.9	70.3	19.6	10.1	1998
29.1	11.7	19.9	11.5	72.2	18.1	9.7	2000
29.2	10.0	20.3	12.1	71.6	19.0	9.6	2001

הערות:

- השכר הממוצע שעל-פיו חישב המוסד לביטוח לאומי את הלוח שלעיל הוקפא בשנתיים האחרונות, והוא עומד על 6,964 ש"ח.
- השכר הממוצע למשרת שכיר, על-פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עמד בחודש אוגוסט על 6,968 ש"ח (לא כולל עובדים פלסטיניים מיהודה, שומרון ועזה).

מקורות: המוסד לביטוח לאומי, ממוצעי שכר והכנסה לפי יישוב ולפי משתנים כלכליים שונים, ז'ק בנדלק, שנים שונות; הנתון לשנת 2001 נמסר על ידי מר ז'ק בנדלק מהמוסד לביטוח לאומי.



אי-שוויון:

שליש מהמשפחות משתכר ברמה של קו העוני או פחות

דו"ח העוני של המוסד לביטוח לאומי, המתפרסם אחת לשנה, שם דגש על היקף העוני לפי הכנסה פנויה, דהיינו הכנסה מעבודה והכנסה מקצבאות הביטוח הלאומי, בניכוי מיסי חובה. ב-2002, עמד שיעור העוני לפי הכנסה פנויה על 18.1% מהמשפחות, 21.1% מהנפשות ו-29.6% מהילדים.

אנו בוחרים להדגיש את היקף העוני לפי הכנסה מעבודה; זאת, על מנת להמחיש את הקשר שבין הכנסה מעבודה ובין עוני. כלכלה בריאה אמורה לספק לכולם שכר המאפשר קיום בכבוד. בישראל, בשני העשורים האחרונים, גדל שיעור העובדים שהכנסתם מציבה אותם בקו העוני או מתחתיו, ועל כן אינו מאפשר קיום בכבוד.

בסוף שנות ה-70 ובתחילת שנות ה-80, שיעור המשפחות שהיו עניות, לפי הכנסתן מעבודה, עמד על פחות מ-30%. בשנות ה-80 טיפס שיעור זה ליותר מ-30%. בתקופת העלייה הגדולה ממדינות חבר העמים ומאתיופיה גדל השיעור עוד, עד ל-35%. במחצית השנייה של שנות ה-90 ירד השיעור במעט, אך ב-2001 ו-2002 הוא החל לעלות שוב. סביר להניח שהוא ימשיך ויטפס, לאור האבטלה וקיצוצי השכר שנעשו בשנתיים האחרונות.

ב-2002, שיעור המשפחות העניות, לפי הכנסתן מעבודה, עמד על 33.9%;
שיעור הנפשות העניות, לפי הכנסתן מעבודה, עמד על 33.2%;
שיעור הילדים העניים, לפי הכנסת הוריהם מעבודה, עמד על 39.7%.

תחולת העוני בקרב משפחות, נפשות וילדים, לפי הכנסה מעבודה, 1979-2002

לפני תשלומי קצבאות הביטוח הלאומי ומסים ישירים
באחוזים

שנה	משפחות	נפשות	ילדים
1979	27.9	23.8	23.1
1980	28.1	24.2	23.4
1981	28.8	24.1	22.2
1982	29.8	25.0	24.1
1983	29.5	24.0	21.7
1984	30.7	25.6	23.5
1985	31.3	26.3	24.3
1988	32.6	28.0	27.9
1989	33.0	28.0	27.8
1990	34.3	30.4	31.4
1991	35.1	31.2	30.9
1992	34.7	31.4	32.6
1993	34.6	31.2	33.0
1994	34.2	31.3	34.5
1995	33.8	31.1	35.2
1996	34.3	30.3	33.4
1997	33.2	31.4	35.5
1998	32.8	31.5	36.7
1999	31.9	30.3	35.3
2000	32.2	30.8	35.7
2001	33.7	32.6	38.5
2002	33.9	33.2	39.7

הערה: יתכן והירידה הקלה בשיעור המשפחות העניות לפי הכנסתן נובעת משינויים שנעשו ב-1997 באוכלוסייה הנכללת בסקרי ההכנסות השנתיים שעורכת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, והמשמשים בסיס לחישובי המוסד לביטוח לאומי.
מקורות: המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתי, שנים שונות; ממדי העוני ואי שוויון בהתחלקות ההכנסות, ממצאים עיקריים, שנים שונות.

קו העוני בישראל מוגדר כהכנסה בגובה של 50% מהשכר החציוני – רמת השכר שמחצית האוכלוסייה מקבלת פחות ממנה והמחצית האחרת מקבלת יותר ממנה.

המתקפה הממשלתית על רשת הביטחון הסוציאלית

מזה שנים אחדות מתנהל בישראל מסע ציבורי חריף נגד רשת הביטחון שמעניקות קצבאות המוסד לביטוח לאומי. תשלומי הקצבאות מוצגים כמעמסה בלתי נסבלת, ההולכת וגדלה, על אוצר המדינה, ואילו מקבלי התשלומים מוצגים בהכללה כאוכלוסייה בלתי יצרנית הנסמכת על צוואר אלה "שעובדים ומשרתים בצה"ל".

בתוך שנה אחת, בין אוגוסט 2001 ויולי 2002, פגעה הממשלה ארבע פעמים ברשת הביטחון הסוציאלית. הפגיעות כללו אי עדכון של הקצבאות לפי השכר הממוצע במשק; קיצוץ של 4% במרבית הקצבאות; קיצוץ נוסף בסך 12% בקצבאות הילדים; קיצור דרסטי בתקופת הזכאות לדמי אבטלה; קיצוץ דרסטי בקצבת הבטחת הכנסה ובהשלמת הכנסה של אמהות חד הוריות עובדות.

בשנת 2003 הוסיפה הממשלה פגיעה משמעותית ביותר: הקפאת הקצבאות עד לסוף שנת 2005, ועדכון, החל מ-2006, לפי מדד המחירים לצרכן ולא לפי השכר הממוצע במשק, כפי שקבע החוק עד כה. יצויין כי בעשורים האחרונים, השכר הממוצע עלה בדרך כלל יותר ממדד המחירים לצרכן.

מנהלי המסע מנסים ליצור רושם שמדובר בכסף היוצא כולו מן הקופה הציבורית. טענה זו אינה נכונה: רשת הביטחון הסוציאלית שמעניקות קצבאות הביטוח הלאומי היא בראש ובראשונה מערכת ביטוחית, הממומנת על ידי דמי ביטוח לאומי שמשלמים העובדים והמעסיקים. במילים אחרות, הרוב המכריע של מקבלי קצבאות הביטוח הלאומי הם א/נשים שעובדים, עבדו או יעבדו.

הקצבאות העיקריות שהמוסד לביטוח לאומי משלם נושאות אופי ביטוחי (להלן קצבאות ביטוחיות). מימון הקצבאות הביטוחיות מושתת על מיסוי השכר: העובד/ת מפריש/ה אחוז מסוים משכרו/ה לדמי ביטוח לאומי, והמעסיק מוסיף על כך עוד סכום. דמי הביטוח הלאומי (הפרשות העובד/ת והמעסיק) מועברים למוסד לביטוח לאומי, וזה משלם קצבאות לפי ההגדרות הנקובות בחוק: בגיל פרישה, בתקופות אבטלה, בעת לידה וכיו"ב.

הקצבאות הביטוחיות – זקנה ושאיירים, ילדים, אבטלה, נפגעי עבודה, נכות כללית, סיעוד ואמהות – מהוות ביחד כ-88% מכלל הקצבאות המשולמות. הקצבה הלא ביטוחית העיקרית היא קצבת הבטחת הכנסה, הממומנת במלואה מקופת המדינה.

רשת הביטחון הסוציאלית נועדה לספק ביטחון כלכלי מינימלי לא/נשים המוצאים עצמם מחוץ לשוק העבודה ו/או בלא אפשרות פרנסה: קשישים, מובטלים, נכים, נשים יולדות וכיו"ב. רשת זו הצליחה עד כה לצמצם במידה משמעותית את ההשלכות השליליות של הגידול באי-השוויון בהכנסות, שנרשם בישראל בשני העשורים האחרונים.

המתקפה הממשלתית נגד רשת הביטחון הסוציאלית תגביר את השחיקה הכלכלית של שליש האוכלוסייה המשתכר בטווח שבין שכר המינימום והשכר הממוצע במשק, ותגביר את העוני וחוסר האונים בקרב שליש האוכלוסייה המשתכר ברמה של שכר המינימום ומטה.

השלכות המתקפה הממשלתית על רשת הביטחון הסוציאלי

הקיצוצים שנעשו בשנתיים האחרונות ברשת הביטחון הסוציאלי, פגעו יותר מכל במשפחות מעוטות משאבים, המסתמכות על קצבאות המוסד לביטוח לאומי, משום שהן מתקשות להתפרנס בכוחות עצמן. בתוך השכבה הזאת, בולטות במיוחד משפחות המקבלות קצבת הבטחת הכנסה: זו קוצצה ב-2002 בכ-30%, בממוצע.

הפגיעה הקשה ביותר היא בסיכויי הילדים: להיות מוזנים כראוי, להיות בריאים, לבקר באורח סדיר בבית ספר, להשלים את חוק לימודיהם ולפלט לעצמם דרך בחברה.

על ההשלכות החמורות של הקיצוץ ניתן ללמוד מנתונים על ההוצאות של משקי בית שקיבלו קצבת הבטחת הכנסה בשנת 2001 – לפני הקיצוץ.

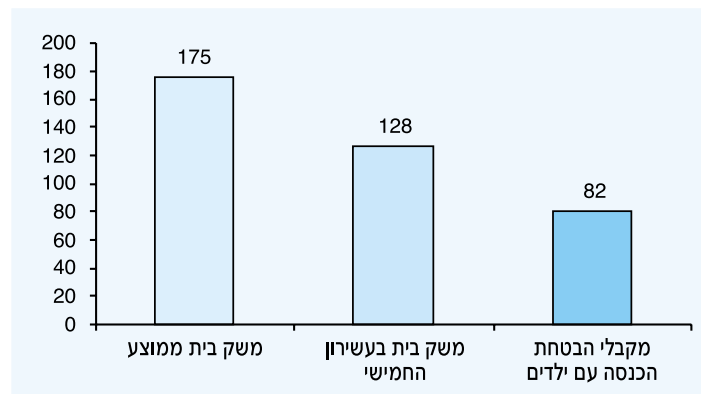
במשק בית המקבל הבטחת הכנסה, ההוצאה הכספית לנפש (סטנדרטית) על מזון, כולל ירקות ופירות, עמדה על 486 ₪, בהשוואה ל-580 ₪ במשק בית בעשירון החמישי ול-626 ₪ במשק בית ממוצע. נתון זה משמעותי במיוחד, על רקע העובדה שבמשקי בית המקבלים הבטחת הכנסה, מזון הוא סעיף ההוצאה העיקרי.

במשק בית המקבל הבטחת הכנסה, ההוצאה הכספית לנפש (סטנדרטית) על בריאות, עמדה על 88 ₪ – בהשוואה ל-160 ₪ במשק בית בעשירון החמישי ול-182 ₪ במשק בית ממוצע. נתון זה מלמד על כך שמשקי בית המקבלים הבטחת הכנסה אינם רוכשים ביטוח רפואי משלים או פרטי, וכמעט ואינם מוציאים על רופא פרטי ועל רפואה אלטרנטיבית. גם צריכת התרופות אצלם נמוכה. יצויין עוד כי הפטור, שממנו נהנו מקבלי הבטחת הכנסה בתשלום על ביקור אצל רופא מקצועי, בוטל ב-2003.

במשק בית המקבל הבטחת הכנסה, ההוצאה הכספית לנפש (סטנדרטית) על חינוך, תרבות ובידור עמדה על 217 ₪, בהשוואה ל-384 ₪ במשק בית בעשירון החמישי ול-496 ₪ במשק בית ממוצע. נתון זה מעלה ספקות באשר לאפשרות של משקי בית אלה להעניק לילדיהם הזדמנות שווה לזו של שאר הילדים, לרכוש השכלה ולהיטיב את מצבם בהגיעם לבגרות.

הוצאה חודשית על שירותי חינוך לנפש סטנדרטית, לפי סוג משק הבית, 2001

בש"ח, במחירי 2001



הערה: הנתונים מתייחסים למשקי בית המקבלים קצבת הבטחת הכנסה ובהם ילדים עד גיל 17.
מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות משק הבית 2001; הלמ"ס, גף צריכה וכספים, 15.6.03, מזכר למרכז אדוה.

מערכת החינוך: רוב הנוער הישראלי אינו זוכה בתעודת בגרות

אחד הכלים הממלכתיים העיקריים להתמודדות עם האי-שוויון הוא הענקת השכלה. השכלה, ובעיקר השכלה גבוהה, תורמת הן לצמיחה של המשק והן לקידום אישי.

אלא שמערכת החינוך הממלכתית בישראל מעניקה השכלה באורח מאוד לא שוויוני. עקב כך, במקום שתשמש כלי לצמצום האי-שוויון החברתי-כלכלי, היא מקבעת אותו ואף תורמת להרחבתו.

על מידת האי-שוויון בתוך מערכת החינוך ניתן ללמוד מן ההבדלים הבין-יישוביים בשיעור הזכאים לתעודת בגרות. בעשור האחרון נרשם גידול כללי בשיעור הזכאות לתעודת בגרות, עם זאת האי-שוויון בין היישובים השונים נותר בעינו.

ב-2002, 53.5% מבני/ות 17 לא השיגו תעודת בגרות; רובם למדו ביישובים ערביים, בשכונות ובעיירות פיתוח. הנתונים מחושבים על ידי חלוקה של מספר הזכאים לתעודת בגרות ביישוב במספר בני/ות 17 ביישוב.

זכאים לתעודת בגרות כאחוז מבני/ות 17 ביישוב, 2002

באחוזים, לפי סדר עולה

שם היישוב	זכאים לבגרות 2002	ממוצע ארצי	שם היישוב	זכאים לבגרות 2002	ממוצע ארצי
מ.א. עמק חפר	40	46.5	אשקלון	54	46.5
ערערה	40	46.5	הוד השרון	54	46.5
פרדס חנה – כרכור	41	46.5	חולון	54	46.5
רמלה (יהודים)	41	46.5	חיפה (יהודים)	54	46.5
טבריה	43	46.5	יבנה	54	46.5
צפת	43	46.5	כרמיאל	54	46.5
בית שמש	44	46.5	מ.א. באר טוביה	54	46.5
כפר קרע	44	46.5	נהריה	54	46.5
באקה אל גרביה	45	46.5	קרית אתא	54	46.5
יפיע	45	46.5	אשדוד	55	46.5
לוד (יהודים)	45	46.5	מ.א. דרום השרון	55	46.5
מעלה עירון	45	46.5	מ.א. מטה אשר	55	46.5
נצרת	45	46.5	מ.א. מטה יהודה	55	46.5
אילת	46	46.5	מ.א. עמק זרעאל	55	46.5
מגדל העמק	46	46.5	קרית מוצקין	55	46.5
שדרות	46	46.5	זכרון יעקב	56	46.5
נצרת עלית	47	46.5	יקנעם עלית	56	46.5
נתיבות	47	46.5	פתח תקווה	57	46.5
עפולה	47	46.5	קרית גת	57	46.5
גדרה	48	46.5	קרית שמונה	57	46.5
אור יהודה	49	46.5	אריאל	58	46.5
אזור	49	46.5	תל אביב – יפו (יהודים)	58	46.5
באר שבע	49	46.5	בית שאן	59	46.5
יהוד	49	46.5	מ.א. לב השרון	59	46.5
קרית ים	49	46.5	ראשון לציון	59	46.5
דימונה	50	46.5	מ.א. גולן	60	46.5
בת ים	51	46.5	מ.א. מטה בנימין	60	46.5
חדרה	51	46.5	מ.א. שומרון	60	46.5
אור עקיבא	52	46.5	מבשרת ציון	60	46.5
מ.א. משגב	52	46.5	מודיעין	60	46.5
גבעת זאב	53	46.5	מעלה אדומים	60	46.5
נתניה	53	46.5	ראש העין	60	46.5
קרית מלאכי	53	46.5			
מ.א. עמק חפר	40	46.5			
ממוצע ארצי	46.5				
ביתר עילית	4				
בני ברק	9				
עראבה	23				
ירכא	26				
כפר מנדא	27				
מ.א. חוף הכרמל	28				
רהט	28				
דאלית אל-כרמל	29				
כפר כנא	29				
קלנסווה	29				
טייבה	30				
מ.א. הגלבוש	30				
מג'ד אל כרום	31				
טירה	32				
מגאר	33				
סחינין	33				
ירושלים (יהודים)	34				
ריינה	34				
שפרעם	34				
אבו סנאן	34				
אום אל-פחם	37				
אופקים	37				
מ.א. חבל מודיעין	37				
טירת הכרמל	38				
טמרה	38				
כפר קאסם	38				
עכו (יהודים)	38				
ערד	38				
מעלות תרשיחא	39				
ג'דידה מכר	40				

הערות:

1. הלמ"ס אינה מפרסמת נתונים על אוכלוסיית יישובים לפי שנת גיל, אלא לפי קבוצות הכוללות חמש שנות גיל. לפיכך, כדי להגיע למספר מקורב של בני/ות 17, חילקנו את הנתון עבור קבוצת הגיל 15-19 בחמש. הנתונים על קבוצת הגיל 15-19 נמסרו על ידי הגבי' יילה היינל מאגף בינוי ורשויות מקומיות בלמ"ס.

2. מ.א. – מועצה אזורית.

מקור: מרכז אדוה, זכאות לבגרות לפי יישוב 2001-2002, אוגוסט 2003.

מערכת החינוך: לא כל תעודות הבגרות שוות

האי-שוויון בין יישובים ובין בתי ספר ניכר לא רק בשיעור מקבלי תעודת בגרות, אלא גם בטיבה של תעודת הבגרות. בתי ספר מבוססים, בעלי כוח הוראה מיומן ותוכנית לימודים מלאה ועשירה, מובילים את בוגריהם לתעודת בגרות העומדת בהצלחה בכל דרישות האוניברסיטאות. בתי ספר מעוטי משאבים ובעלי כוח הוראה מיומן פחות ותוכנית לימודים מינימלית, מובילים את בוגריהם לתעודת בגרות שלעיתים קרובות אינה עומדת במלוא דרישות הקבלה של האוניברסיטאות. ב-2002, 15% מן הזכאים לתעודת בגרות החזיקו בתעודה שלא עמדה בדרישות אלה.

התוצאות ניכרות היטב בהבדלים הבין-יישוביים בשיעור המועמדים הנדחים על ידי האוניברסיטאות. בראש הרשימה ניצבים יישובים ערביים ולאחריהם עיירות הפיתוח.

יש לציין כי בשנים האחרונות גדל מאוד מספר המעוניינים בתואר ראשון, הפונים למכללות פרטיות ואזוריות, אך הנתונים שלהלן התפרסמו עד כה רק לגבי אוניברסיטאות.

מועמדים לתואר ראשון באוניברסיטאות שנדחו, לפי יישוב מגורים, 2001/02

יישובים שבהם 50 מועמדים ויותר
באחוזים, לפי סדר יורד

שם היישוב	שיעור המועמדים שנדחו	דימונה	אילת
ממוצע ארצי	20.6	27.9	15.1
עין מאהל	58.0	מעלות תרשיחא	15.1
אבו סנאן	54.9	ערד	14.6
באקה אל גרביה	54.8	חדרה	14.4
טירה	54.7	חולון	14.2
ערערה	53.3	באר שבע	14.2
כפר מנדא	53.2	נתיבות	14.2
סחנין	52.4	יקנעם עילית	14.1
ג'דידה מכר	52.3	בת ים	14.1
כפר יאסיף	52.0	ראשון לציון	14.0
אעבלין	50.0	בית שמש	13.5
דייר אל-אסד	50.0	מגדל העמק	13.4
טייבה	47.5	נתניה	13.3
דייר חנא	46.8	אבן יהודה	13.0
טמרה	45.9	גן יבנה	12.9
בית ג'ן	45.5	קרית ים	12.9
עראבה	45.5	עפולה	12.4
כפר כנא	45.1	קרית גת	12.4
כפר קאסם	44.8	תל אביב - יפו	12.3
מג'ד אל-כרום	44.8	רמת השרון	12.2
אום אל-פחם	44.5	פתח תקוה	12.1
ראמה	43.6	הרצליה	11.5
דאלית אל-כרמל	42.6	נצרת עלית	10.3
דבורייה	42.3	אשדוד	10.1
כפר קרע	38.8	גבעת שמואל	9.1
יפיע	38.5	הוד השרון	8.8
ריינה	38.5	פרדס חנה - כרכור	8.8
טורעאן	38.2	נשר	8.7
נצרת	37.3	אור יהודה	7.5
מגאר	37.1	רמת גן	5.9
רהט	36.8	רעננה	5.8
עספיה	36.4	בני ברק	הערה: כ-28% מסך כל המועמדים נרשמו ליותר ממוסד אחד.
שפרעם	35.7	מיתר	בחלק מן המקרים, מי שנחשב בלוח זה כנדחה, התקבל לאוניברסיטה אחרת.
לוד	34.7	קרית אתא	מקור: הלמ"ס, מועמדים ללימודי תואר ראשון, סטודנטים ומקבלי תארים באוניברסיטאות, תשס"א-תשס"ב, תכונות דמוגרפיות ופריסה גיאוגרפית, פרסום מס' 1210, ספטמבר 2003.
אכסאל	34.5	יהוד	
רמלה	32.3	נהריה	
אור עקיבא	29.7	שדרות	
עכו	29.5	ירושלים	
		נס ציונה	
		עומר	

השכלה גבוהה: היבטים של אי-שוויון

רוב הנוער הישראלי אינו מגיע להשכלה גבוהה.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עורכת מעקב אחר צעירים וצעירות המסיימים תיכון, במטרה לבדוק כמה מהם החלו ללמוד במוסדות על תכנוניים. הנתונים שלהלן נוגעים לאלה שלמדו בכיתה י"ב בשנת תשנ"ד (1994) והגיעו עד שנת 2002 לאחת האוניברסיטאות (לא כולל האוניברסיטה הפתוחה) או לאחת המכללות האקדמיות.

ובכן, אם ניקח את המחזור של 1994, נמצא כי שמונה שנים מאוחר יותר, ב-2002, למדו באוניברסיטאות רק 20.2% ממנו; 7.2% נוספים מבני/ות המחזור הגיעו למכללות אקדמיות. שיעור נמוך זה משקף בראש ובראשונה את העובדה שחלק גדול מתלמידי י"ב אינם זוכים בתעודת בגרות, וכי בקרב הזוכים, יש המחזיקים בתעודה שאינה עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות.

לאוניברסיטאות הגיעו 21.5% מבני/ות המחזור היהודים, לעומת 11.5% מאלה המוגדרים כ"בני דתות אחרות" (שרובם ערבים). במכללות האקדמיות היו הנתונים 8.0% ו-2.0%, בהתאמה.

לאוניברסיטאות הגיעו 30.3% מבני/ות המחזור יוצאי אירופה ואמריקה, לעומת 16.3% יוצאי אסיה ואפריקה. במכללות האקדמיות היו הנתונים 9.2% ו-7.0%, בהתאמה ("יוצאי" כולל את מי שנולדו בחו"ל יחד עם ילידי ישראל שאביהם נולד בחו"ל).

באוניברסיטאות, שיעור בני/ות המחזור המשתייכים לאשכול החרתי-כלכלי הגבוה ביותר עמד על 28.7% ואילו שיעור הלומדים מן האשכול הנמוך ביותר עמד על 12.1%. במכללות האקדמיות, הנתונים היו 13.0% ו-1.6%, בהתאמה.

באוניברסיטאות, שיעור בני/ות המחזור שהם בוגרי הנתיב העיוני בתיכון עמד על 27.5%, לעומת 10.9% מבני/ות המחזור שהם בוגרי הנתיב המקצועי. במכללות האקדמיות, הנתונים היו 9.1% ו-4.8%, בהתאמה.

מסיימי תיכון ב-1994 שהחלו ללמוד באוניברסיטאות או במכללות אקדמיות עד 2002, לפי מאפיינים שונים

באחוזים מתוך כלל מסיימי תיכון בכל שורה

אשכול חברתי-כלכלי של יישוב מגורים			אוניברסיטה		מכללה אקדמית	
מכללה אקדמית	אוניברסיטה	אשכול חברתי-כלכלי של יישוב מגורים	אוניברסיטה	מכללה אקדמית	מין	סך הכל
1.6	12.1	1 - 2	20.2	7.2	גברים	7.8
3.1	11.8	3 - 4	16.8	6.7	נשים	23.3
6.5	19.4	5 - 6			לאום/דת	
9.2	24.5	7 - 8	21.5	8.0	יהודים	
13.0	28.7	9 - 10	11.5	2.0	ערבים ואחרים	
נתיב לימודים בתיכון			אוניברסיטה		מכללה אקדמית	
9.1	27.5	נתיב עיוני	27.3	10.6	ישראל	
4.8	10.9	נתיב טכנולוגי	16.3	7.0	אסיה-אפריקה	
			30.3	9.2	אירופה-אמריקה	

הערות:

- מוצא אסיה-אפריקה - ילידי ישראל לאב יליד אסיה-אפריקה וכן ילידי חו"ל שנולדו באסיה-אפריקה.
 - מוצא אירופה-אמריקה - ילידי ישראל לאב יליד אירופה-אמריקה וכן ילידי חו"ל שנולדו אירופה-אמריקה.
- מקור: הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2003 מס' 54, לוח 8.31.

השכלה גבוהה: אי-שוויון בין יישובים

האי-שוויון בין יישובים, בכל הנוגע לשיעור הזכאים לתעודת בגרות ולטיבה של תעודת הבגרות, מוצא ביטוי גם באי-שוויון בשיעור הלמידה באוניברסיטאות. הלוח שלהלן מציג את שיעור הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות מקרב בני/ות 20-29, לפי יישוב.

בשנים האחרונות גדל מאוד מספר הלומדים לתואר ראשון במכללות אקדמיות, אך הנתונים שלהלן התפרסמו עד כה רק לגבי אוניברסיטאות.

סטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטאות כאחוז מבני/ות 20-29, לפי יישוב, 2001/02

יישובים שבהם 50 סטודנטים ויותר
באחוזים, לפי סדר יורד

שם היישוב	שיעור	הוד השרון	9.0	חדרה	6.0	קרית מלאכי	4.3
ממוצע ארצי	7.0	נס ציונה	9.0	טורעאן	6.0	באר יעקב	4.1
עומר	29.0	פקיעין	9.0	חולון	5.9	סחנין	4.1
להבים	25.5	תל אביב - יפו	9.0	פרדס חנה - כרכור	5.9	אור עקיבא	3.9
הר אדר	19.1	נהריה	8.9	נתניה	5.8	קרית שמונה	3.9
מיתר	18.9	הרצליה	8.8	ערערה	5.8	כפר יונה	3.8
אלקנה	18.8	באר שבע	8.7	יפייע	5.7	ירכא	3.7
כוכב יאיר	17.7	שוהם	8.6	מעלה אדומים	5.7	טמרה	3.6
מכבים - רעות	16.4	גן יבנה	8.5	קרית ארבע	5.7	כפר מנדא	3.6
אפרת	16.3	גדרה	8.4	אריאל	5.6	אכסאל	3.5
מעיליא	15.2	עילבון	8.4	בית ג'ן	5.6	ריינה	3.4
כפר ורדים	15.0	קרית ים	8.3	עכו	5.5	טירה	3.3
קרית טבעון	14.8	ראמה	8.3	קרית עקרון	5.4	לוד	3.3
נשר	14.3	יבנה	8.2	אזור	5.3	טייבה	3.2
גבעת שמואל	14.2	בנימינה	8.1	דייר חנא	5.3	נתיבות	3.0
חיפה	14.2	קרית אתא	7.9	עפולה	5.3	כפר קאסם	2.9
קדומים	14.2	כרמיאל	7.8	בני עייש	5.2	אור יהודה	2.8
קרית אונו	12.9	פתח תקוה	7.8	טבריה	5.2	באקה אל גרביה	2.7
רמת אפעל	12.4	דבורייה	7.6	עספאיה	5.2	בית שמש	2.7
קרית ביאליק	12.3	יהוד	7.6	מגאר	5.0	בני ברק	2.7
רעננה	12.3	נצרת עלית	7.5	מג'ד אל-כרום	5.0	רמלה	2.5
ג'ש (גוש חלב)	12.2	כפר יאסיף	7.4	ג'ת	4.9	אום אל-פחם	2.4
מבשרת ציון	12.0	מעלות תרשיחא	7.4	ירושלים	4.9	רהט	2.0
רמת השרון	12.0	צפת	7.4	אבו סנאן	4.8		
גני תקוה	11.5	פרדסיה	7.2	בית שאן	4.8		
נווה אפרים	11.2	ראשון לציון	7.2	בית שאן	4.8		
קרית מוצקין	11.2	גבעת זאב	7.1	מגדל העמק	4.8		
גבעתיים	11.0	יקנעם עילית	7.1	דאלית אל-כרמל	4.7		
אבן יהודה	10.9	מודיעין	7.0	שדרות	4.7		
רחובות	10.6	נצרת	7.0	אנבלין	4.6		
כפר סבא	9.8	ג'לס	6.9	דימונה	4.6		
אשקלון	9.7	תל מונד	6.8	חצור הגלילית	4.6		
קרני שומרון	9.7	אלפי מנשה	6.5	כאבול	4.6		
מוזכרת בתיה	9.6	קרית גת	6.5	שפרעם	4.6		
אורנית	9.4	כפר קרע	6.4	אילת	4.5		
זכרון יעקב	9.3	ראש העין	6.4	אופקים	4.4		
רמת ישי	9.3	דייר אל-אסד	6.3	בת ים	4.4		
ערד	9.2	קצרין	6.2	טירת הכרמל	4.4		
רמת גן	9.2	עראבה	6.1	ג'דידה מכר	4.3		
ענתית	9.1	אשדוד	6.0	כפר כנא	4.3		
				נחף	4.3		

הערה: הממוצע הארצי כולל את כל הסטודנטים לתואר ראשון מכל היישובים בארץ, בכלל זה גם יישובים שנתוניהם לא פורסמו על-ידי הלמ"ס (מכיוון שמספר הסטודנטים בהם קטן מ-50).

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, מועמדים ללימודי תואר ראשון, סטודנטים ומקבלי תארים באוניברסיטאות, תשס"א-תשס"ב, פרסום 1,120, ספטמבר 2003; הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2003, מס' 54; נתוני גילאי 20-29 לפי יישוב נמסרו על ידי הגב' יילה היינל, גף בניין ורשויות מקומיות, הלמ"ס.



מערכת הבריאות: שחיקה במימון הציבורי ועלייה בתשלומי חולים

מערכת הבריאות הציבורית בישראל היא טובה, בהשוואה בינלאומית – אך יש מקום לדאגה באשר לעתיד.

כאשר נחקק חוק ביטוח בריאות ממלכתי, ב-1994, הוא כלל סל שירותים נדיב מאוד. אולם זמן לא רב לאחר חקיקתו החלה הממשלה לשחוק את חלקה במימון סל הבריאות, ובמקביל הוכבד נטל המימון על צרכני שירותי הבריאות. כך, למשל, רק חלק מהתרופות החדשות, שיצאו מאז לשוק, הוכנס לסל השירותים; תרופות אחרות נכללו בביטוחים משלימים, הנמכרים על ידי קופות החולים ועל ידי חברות ביטוח; מי שלא רוכש/ת ביטוח משלים אינו מקבל/ת הנחה בתרופות החדשות שלא הוכנסו לסל.

לא רק עבור תרופות נדרשים החולים לשלם, אלא גם עבור שירותים שונים ומגוונים. כך למשל, קופות החולים גובות כיום תשלומים עבור ביקור אצל רופאים מומחים ועבור בדיקות במכונים ובמרפאות חוץ של בתי-חולים.

השחיקה במימון הממשלתי של סל שירותי הבריאות מגבירה את האי-שוויון בנגישות לשירותי הבריאות, שכן לא כולם מסוגלים לשלם עבור התוספות הנדרשות כיום. האי-שוויון יתבטא בסופו של דבר בהבדלים ברמת הבריאות בין שכבות שונות באוכלוסייה.

מערכת הבריאות: גידול בהוצאה הפרטית

חוק ביטוח בריאות ממלכתי, שנכנס לתוקף ב-1994, הגביר בתחילה את השוויון במימון מערכת הבריאות: העשירוניים הגבוהים משלמים כיום מס בריאות גבוה מבעבר, והעשירוניים הנמוכים משלמים מס בריאות נמוך יותר.

ואולם תשלומים חדשים המוטלים על החולים (מעבר למס בריאות), בגין השחיקה במימון הממשלתי של סל שירותי הבריאות, משנים את התמונה ומגדילים מחדש את האי-שוויון. בתוך עשור אחד, בין השנים 1992 ל-2002, עלתה ההוצאה של רוב הישראלים על שירותי בריאות (לא כולל מס בריאות), בחמישים אחוז, לערך.

משקל ההוצאה של משקי בית על בריאות, לא כולל מס בריאות, בתוך כלל ההוצאה של משקי בית לתצרוכת, 1992/93 ו-2002

שנה / עשירון	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1992/93	5%	6%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%
2002	6%	7%	6%	6%	8%	6%	6%	6%	6%	6%

מקורות: עיבוד של מרכז אדווה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות משק הבית, שנים שונות; הנתון לשנת 2002 נמסר על-ידי הגב' יפית אלפנדר מהלמ"ס.

על הגידול בהוצאות של משקי בית על בריאות, מעבר למס בריאות, ניתן ללמוד גם מן הגידול בהכנסות של קופות חולים ושל חברות ביטוח מסחריות, ממכירה של ביטוחים משלימים, ומגבייה (בקופות החולים) של תשלומים עבור תרופות וטיפולים. הכנסות אלה גדלו מסך של 2.5 מיליארד ₪ ב-1997 ל-5.4 מיליארד ₪ ב-2002.

הכנסות של קופות חולים ושל חברות ביטוח מתשלומים של משקי בית מעבר לדמי בריאות, 1997, 1999, 2001 ו-2002

במיליארדי ₪, במחירי 2002

2002	2001	1999	1997	
1.2	1.1	0.7	0.1	הכנסות של קופות החולים ממכירת ביטוח משלים
2.8	2.5	2.0	1.6	הכנסות של קופות החולים מהשתתפות של חברים עבור תרופות וטיפולים
1.5	1.4	1.1	0.8	הכנסות של חברות ביטוח מסחריות ממכירת ביטוח רפואי
5.4	5.0	3.8	2.5	סך הכל הכנסות של קופות חולים (מעבר לדמי בריאות) וחברות ביטוח

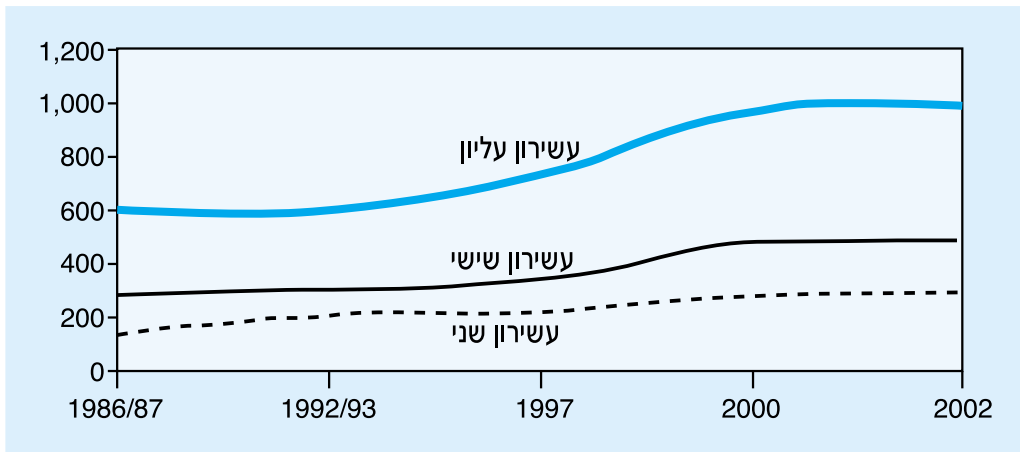
מקורות: ויטקובסקי, אברמזון, כנעני ושות', דו"ח על פעילות קופות החולים, שנים שונות; חבושה, שיף, דו"ח השוואתי על פעילות קופות החולים לשנת 2002, אוקטובר 2002; הגב' נאוה ברנר מאגף חשבונות לאומיים בלמ"ס; דו"ח הממונה על שוק ההון, ביטוח וחיסכון במשרד האוצר, שנים שונות.

מערכת הבריאות: גידול ביתרון של העשירון העליון

הגידול בהוצאה הפרטית על בריאות גורר עמו גידול באי-שוויון בין העשירונים השונים, שכן בעלי משאבים מסוגלים להוציא יותר ממעוטי משאבים.

בשנת 1992 הוציא העשירון העשירי על בריאות פי 1.9 מהעשירון השישי ופי 2.7 מהעשירון השני; ב-2002 הוציא העשירון העשירי פי 2 מהעשירון השישי ופי 3.4 מהעשירון השני.

הוצאות משקי בית על בריאות, לא כולל מס בריאות, 1986-2002 עשירונים 2, 6 ו-10 בש"ח, במחירי 2002



הערה: הוצאות משקי בית על בריאות כוללות ביטוח בריאות (ביטוח משלים וביטוח מסחרי), טיפולי שיניים, הוצאות על שירותי בריאות (כגון תשלומים לרופא פרטי) והוצאות אחרות על בריאות (תרופות, משקפיים, עדשות מגע ומוצרי היגיינה). התרשים אינו כולל תשלום עבור מס הבריאות.

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות משק הבית, שנים שונות; הנתון לשנת 2002 נמסר על ידי הגב' יפית אלפנדרו מהלמ"ס.

דיור: צמצום הסיוע הממשלתי

מזה שנים חותר האוצר לצמצם את המחוייבות הממשלתית רבת השנים לסייע לאוכלוסייה (בעיקר זו היהודית) בתחום הדיור. הממשלה דוחפת את הזוגות הצעירים אל שוק המשכנתאות של הבנקים המסחריים, שבו הריבית גבוהה יותר מזו שהייתה נהוגה בעבר במשכנתאות ממשלתיות. הממשלה גם מקטינה את הסיוע המסורתי שלה לאוכלוסיות נזקקות.

בשנתיים האחרונות התגברה מגמה זו עד מאוד. הסיוע בשכר דירה קוצץ ב-54%, מענקים הומרו בהלוואות והמשכנתא הניתנת לזכאים קוצצה ב-4%. לקראת שנת 2004 מציעה הממשלה לצמצם את תקופת הזכאות של עולים חדשים לסיוע מוגדל במשכנתא, בשכר דירה או בדיור ציבורי; להפחית ב-7% את סכומי הסיוע בשכר דירה; להעלות את שכר הדירה בדיור הציבורי; לבטל את הזכאות האוטומטית של בנים של דיירי דיור ציבורי להמשיך ולהתגורר בדירה לאחר פטירת ההורה או העברתו למוסד סיעודי; כמו כן, מוצע לבטל את חוק הדיור הציבורי, שנועד לאפשר לדיירים ותיקים לרכוש את דירתם, בתנאים נוחים, על מנת שיוכלו להיות בעלים של נכס, כמו מרבית המשפחות בישראל. הפגיעות הללו ממוקדות כולן במשפחות בעלות משאבים בינוניים או מועטים. הן תגרומנה לירידה בשיעור הבעלות על דירה בקרב העשירונים הנמוכים, ולירידה ברמת הדיור של משפחות מעוטות משאבים הנזקקות לסיוע בשכר דירה, אם בשוק הפרטי ואם בדיור הציבורי.

בראיון שערך מנכ"ל בנק טפחות, חיים פרייליכמן, לעיתון "ידיעות אחרונות", טוען פרייליכמן כי "מאז קיצוץ קצבאות הביטוח הלאומי... נקלעו יותר משפחות שנטלו משכנתא לקשיים בתשלום החוזרים החודשיים". לדבריו, "מדובר במשפחות רבות, שהתבססו על הקצבאות להחזר ההלוואות". להערכתו, "גדל מספר הלווים המתקשים לשלם את המשכנתא בכ-20%". פרייליכמן מעריך כי "לאור האבטלה הגבוהה והירידה בהכנסות של משקי הבית, עלול מספר המתקשים להחזיר את המשכנתא להמשיך ולעלות". בנוסף, הוא אינו צופה בטווח הקרוב שיפור ביכולת החזר של לוויים (25.11.2003, Ynet).

לפי נתונים של עמותת ידיד, בשנת 2003 הוציאו הבנקים בישראל כ-16,000 צווי פינוי למשפחות שלא עמדו בתשלומי המשכנתא; מתוכם 1,500 צווי מומשו (7.12.2003, Ynet).

ערעור מערכת הפנסיה – וגידול באי-שוויון

פנסיה – ביטוח הכנסה לעת פרישה מעבודה – היא אחד מעמודי התווך של חיי עבודה במשק מודרני. במסגרת ביטוח פנסיוני, עובדים מפרישים מדי חודש חלק משכרם, ומעסיקיהם מפרישים לטובתם סכום נוסף – בדרך כלל גדול יותר. זאת, על מנת להבטיח כי בעת פרישה מעבודה, העובדים לא יאלצו לשנות את אורח חייהם באופן קיצוני ולא יאלצו להסתמך אך ורק על קצבת זקנה של המוסד לביטוח לאומי, שהיא נמוכה למדי.

בישראל, הבעיה המרכזית בתחום הפנסיה היא שרק כ-60% מהשכירים (לפי הנתונים האופטימיים ביותר) מבוטחים בקרן פנסיה. מדובר במי שעובדים במקומות עבודה מסודרים, שבהם חלים כללי ההסכמים הקיבוציים. לאחרים, ובעיקר לעובדים בעשירונים הנמוכים, אין ביטוח פנסיוני, ובגיל פרישה הם יודעים מצוקה ועוני.

הצעד החשוב ביותר הנדרש כיום הוא חקיקת חוק ביטוח פנסיה חובה, שיחייב את כל העובדים בישראל לבטח את עצמם בקרן פנסיה. ואכן, בשנים האחרונות גובשו מספר הצעות לחוק ביטוח פנסיה חובה, וחלקן אף הוגש לכנסת.

אלא שבשנה האחרונה פעלה הממשלה בכיוון ההפוך מן הנדרש. היא נקטה בצעדים שיש בהם כדי לערער את מערכת הפנסיה ולמוטט את אמון הציבור במוסד הפנסיה.

במסגרת "התכנית להבראת כלכלת ישראל – שלב א", שאושרה ביוני 2003, הממשלה הלאימה את קרנות הפנסיה, הרחיקה אותן מזיקה של ממש לארגוני העובדים, הרעה את תנאי ההשקעה של כספי קרנות הפנסיה, חיסלה למעשה את רשת הביטחון שהמדינה העניקה בעבר להשקעות אלה והורידה את גובה הפנסיה שמקבלים הגמלאים. במסגרת "התכנית להבראת כלכלת ישראל – שלב ב" מספטמבר 2003, מציעה הממשלה להעלות את גיל הפרישה, לנשים ולגברים, ל-67.

בהיעדר חוק ביטוח פנסיה חובה, צעדים אלה סופם להגדיל את האי-שוויון בישראל, משום שהם יקצינו את ההבדלים בין בעלי הכנסות גבוהות, שמלבד הפנסיה יש להם גם חסכונות שונים, ובין בעלי הכנסות נמוכות, שיוכלו להסתמך רק על פנסיה בגובה בלתי ידוע ועל קצבת זקנה, אשר, מלבד זאת שהיא נמוכה, יחסית, היא נפגעה גם כן בשנתיים האחרונות.

הפגיעות העיקריות במערכת הפנסיה אושרו בחקיקה על ידי הכנסת, ביוני 2003, תוך ניצול הרוב הגדול ממנו נהנתה הקואליציה בכנסת. בעת כתיבת מסמך זה מתקיים משא ומתן בין ההסתדרות והממשלה, כאשר ההסתדרות מבקשת לבטל או לדחות את היישום של הצעדים החמורים ביותר שאושרו ביוני 2003.



פנסיה: אי-שוויון גם בדור הבא של הקשישים

לא זו בלבד שביטוח פנסיוני רווח בקרב עובדים ועובדות מן המעמד הבינוני והגבוה, בעוד שבקרב מקביליהם במעמד הנמוך הוא רווח פחות, אלא שגם בקרב העובדים והעובדות המבוטחים, יש אי-שוויון גדול בגודל ההפרשות לפנסיה; פירוש הדבר, כמובן, הבדלים גדולים ברמת החיים בגיל הפרישה. הבדלים אלה הם פועל יוצא ישיר של האי-שוויון בשכר בישראל.

הלוח שלהלן מציג את ההוצאה הממוצעת של משקי בית לקופות פנסיה ותגמולים. יש לזכור כי הממוצע מאגד משקי בית שבהם איש אינו מפריש לקרן פנסיה יחד עם משקי בית שבהם כן מפרישים.

ב-2002, ההפרשה הממוצעת לקרן פנסיה (ו/או לקופת תגמולים) של משקי בית בחמישון העליון (שני העשירונים העליונים) הייתה גבוהה פי 26 מזו של משקי בית בחמישון התחתון, פי 8 מזו של משקי בית בחמישון השני, פי 3.6 מזו של משקי בית בחמישון השלישי ופי 2, לערך, מזו של משקי בית בחמישון הרביעי.

הוצאה חודשית לקופות פנסיה ותגמולים, לפי חמישונים, 2002-1998

לפי הכנסה נטו לנפש סטנדרטית
בש"ח, במחירי 2002

הוצאה ממוצעת	חמישון 1	חמישון 2	חמישון 3	חמישון 4	חמישון 5	
198	27	71	135	256	500	1998
227	28	91	176	311	532	2000
265	26	86	187	353	676	2002

הערות:

1. חמישון - שני עשירונים.
 2. יש לזכור כי הממוצע משקף משקי בית שבהם אף אחד מן המועסקים אינו מפריש כלל לקרן פנסיה יחד עם משקי בית שבהם כן מפרישים.
- מקורות:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות משק הבית, שנים שונות; הנתון לשנת 2002 נמסר על ידי הגב' יפית אלפנדי מהלמ"ס.



מ א ד ו ה א ד ו א
C E N T E R

INFORMATION ON EQUALITY AND SOCIAL JUSTICE IN ISRAEL
מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל
מרכז «אדו» - מלומות חול המסווה והעדלה הלחמעה فی ישראל

פרסום של מרכז אדוה. ת.ד. 36529, תל-אביב 61364. מל': 5608871 (03); פקט: 5602205 (03)
מחלקת הדרכה וקערי חוץ: 03-5608243

Published by Adva Center. P.O. Box 36529, Tel-Aviv 61364, Israel.

Tel (03) 5608871, Fax (03) 5602205

Email: advainfo@bezeqint.net Web site: www.adva.org